

YAPON DİLİNDƏ FEİLİN İCBAR NÖVÜNÜN MÜQAYİSƏLİ TƏDQIQI

Felin qrammatik məna növləri danışan şəxsin (işgörənin -subyektin) üzərində iş görülmən əşya ilə (obyektlə) qarşılıqlı münasibətini bildirir. Burada subyektin məlum olub-olmaması, işin subyektin öz üzərində görülməsi və ya qarşılıqlı - birgə şəkildə yerinə yetirilməsi əsas götürülür. Bu baxımdan Azərbaycan dilində felin aşağıdakı qrammatik məna növləri var: məlum növ, qayıdış növ, qarşılıq - birgəlik növ, icbar növ, məchul növ, şəxssiz növ. İcbar növ fellərdə iş və hərəkəti danışan (və ya haqqında danışılan) şəxs yox, başqası icra edir. Azərbaycan dilində bu növ feillərə -dır 4, bəzən də -t şəkilçisini artırmaqla adüzəlir. Məsələn:

Məktubu yaz+dır+dım.

Çəkməni sil+dir+ər+sən.

Otağı döşə+t, bəzə+t.

---

²⁷ Bakı Dövlət Universiteti, E-mail: shebnemmirqedirova@gmail.com

Bu şəkilçilər təsirsiz feillərə qoşulduqda icbar növ yox, təsirsiz feildən təsirli feil düzəlir. Məsələn: Biz onu inan+dır+dı+q. (İşi görən bizik).

Mən uşağı gül+dür+dü+m. (İşi görən mənəm).

O, məni kiməsə oxşa+t+dı (İşi görən məlumdur+odur)

Belə feillərdə nicbar növ düzəltmək üçün onlara yenidən icbar növün şəkilçisini artırmaq lazımdır. Məsələn: Uşağı gül+dür+t.

Onu yerində otur+t+dur

Azərbaycan dilində icbar növ feilin yeganə növüdür ki, bir qayda olaraq, təsirli feillərdən düzəlir və təsirli olaraq qalır. Bu məqaləmizdə isə yapon dilində felin icbar növü və onun fərqli xüsusiyyətləri haqqında söhbət açacağıq. Bundan əlavə, yapon dilində felin bir neçə növü də mövcuddur: bacarıq növ 可能形(kanoukei), məchul növ 受身形(ukemikei) və icbar növ 使役形(şiekikei)

Yapon dilində də Azərbaycan dilində olduğu kimi, cümlələrdə subyekt obyekt tərəfindən ifadə olunan başqa bir obyektə hərəkətə gətirir. Kimisə bir şey etməyə məcbur etmək lazım olduqda istifadə olunur. İndi isə bu formanın yapon dilində hansı qaydada düzəlmə qaydasına nəzər yetirək.

Bildiyimiz kimi, yapon dilində fellər 3 qrupa bölünür. I qrup, II qrup və III qrup fellər. Məhz bu bölünməyə əsasən icbar növün düzəlmə qaydası fərqlilik təşkil edir.

1) **1-ci qrup felləri üçün 1-ci kökə (Sonunda əsonluqlarının əvəzinə əsonluqlu hərfli qoyuruq)+せる**

飲む(nomu) - içmək 飲ませる(nomaseru) - biriçirtmək

待つ(matsu) - gözləmək 待たせる(mataseru) - sizigözləməyəməcburetmək

話す(hanasu) - danışmaq 話させる(hanasaseru) - danışdırmaq

買う(kau) - almaq 買わせる(kawaseru) - almağa məcburetmək

1-ci qrup feillərdə icbar növün əmələ gəlməsinə nümunələr:

む(mu) => ま(ma) 読いよmu - oxumaq => 読ませる(yomaseru)

す(su) => さ(sa) 話すhanasu - danışın => 話せる(hanaseru)

う(u) => わ(wa) 会うau - görüşmək => 会わせる(avaseru)

ぬ(nu) - な(na) 死ぬsinu - ölmək => 死なせる(sinaseru)

つ(tsu) - た(ta) 立つtatsu - dayanmaq => 立たせる(tataseru)

ぶ(bu) - ば(ba) 学ぶmanabu - öyrənmək => 学ばせる(manabaseru)

く(ku) - か(ka) 書くkaku - yaz => 書かせる(kakaseru)

ぐ(gu) - が(ga) 急ぐisogu - tələsin => 急がせる(isoqaseru)

る(ru) - ら(ra) 降るfuru - yağmaq => 降らせる(furaseru)

彼女が私に議論を買わせました。

Kanocovavataşi-niyubiva-o kavasemaşıta.

Qız mənə üzük almağa məcbur etdi

2) **2-ci qrup felləri üçün sonunda olan りşarəsini atıb, onu させるlə əvəz edin.**

見る(miru) - baxmaq 見させる(misaseru) - baxdırmaq

食べる(taberu) - yemək 食べさせる(tabesaseru) - yeməyəməcburetmək

調べる(shiraberu) - tapmaq 調べさせる(shirabesaseru) - öyrənməyə məcbur etmək

2) 3-cü qrup felləri səkōkdəndəyişir.

来る(kuru) "gəl" こさせる gəlməyə məcbur etmək (icazə vermək).

する(suru) "etmək" させる məcbur etmək (icazə vermək).

母が母を掃除をさせました。

Hahavaane-ni souci-o sasemaşıta.

Ana böyük bacıma evi təmizlətdi.

Fel qrupları	Felinlüğətforması	Felin kökü	Felin icbar növü	Tərcümə
1-ci qrup	書く "yazmaq"	かか	かかせる	Yazmağa məcbur etmək (icazə vermək).
	聞く kiku "qulaq asmaq"	きか	きかせる	dinləməyə məcburetmək
	読む "oxumaq"	よま	よませる	Oxumağa vadar etmək
	飲む nomu "içmək"	のま	のませる	sərxoş olmaq
	買う kau "almaq"	かわ	かわせる	Almağa məcbur etmək
2-ci qrup	食べる taberu "yemək"	たべ	たべさせる	yeməyə vadar etmək
	受ける ukeru "qəbul etmək"	うけ	うけさせる	Almağa məcburetmək (icazə vermək).
3-cü qrup	来る kuru "gəlmək"	こ	こさせる	gəlməyə məcbur etmək (icazə vermək).
	する "etmək"	さ	させる	məcbur etmək (icazə vermək).

Felin icbar növündə istifadə olunan cümlələrdə hərəkətə təhrik edilən subyekt “を” (o) və yaxud “に”(ni) hissəciyi ilə işlədilir. Əgər cümlədəki fel təsirsiz feldirsə, həmin subyekt (əşya, insan) “を” (o) hissəciyinə birləşir. Yəni onunla birgə işləmir. Əgər xəbər təsirsiz fel kimi işlənirsə, bu zaman subyekt felə təsiri olub-olmamasından asılı olmayaraq, bu, “に”(ni) hissəciyi ilə işlənir.

部長が藤さんを大阪へ出張させます。

Buçou va Katou sano-o Oosaka-e shuuccou sasemasu.

Bölmə rəisi cənab Katounu Osakaya ezamiyyətə yollayır.

Yerin və məkanı ifadə edən təsirsiz fellər istisna təşkil edir. Bu halda aşağıdakı nümunədə olduğu kimi hərəkətə təhrik edilən subyekt “に”(ni) hissəciyi ilə işlənir. Əgər “を” (o) hissəciyini tələb edən çevirmə yoxdursa, bu zaman hərəkətə təhrik edilən subyekt “を” (o) hissəciyi ilə yazılır. Məsələn:

私は子供二道の右側を歩かせます。

Vataşi va kodomo-ni miçi-no migiqava-o arukasemasu. Mən uşağa yolun sağı ilə gəzməyi öyrədirəm.

Bu nümunədə təsirsiz felin icbar növü işlənməsi aydın görünür. İndi isə təsirli fellərin icbar növü necə işlənməsinə diqqət edək. İcbar növdə olan fellər müəyyən bir hərəkətə məcburiyyət yaxud icazə alınması tələb olunan hallarda istifadə edilir. Belə ki, bunlar – valideynlər və uşaqlar arasında, yaşca böyük və kiçik bacı-qardailər arasında, vəzifəli şəxslər və tabelikdə olan şəxslər arasında təcəllik müəyyən edilən bütün hallarda istifadə edilir. Nümunələr vasitəsilə buna aydınlıq gətirək. Məsələn:

朝忙しいですから、娘二朝二飯の準備を手伝わせます。

Asa va isoqaşi desu kara, musume-ni asagohan-no junbi-o tetsudavasemasu.

Səhər məşğul olduğuma görə, səhər yeməyi hazırlığımı qızıma etdirirəm.

Digər bir nümunə: 先生は生徒二自由に意見を言わせました。

Senseyva seito-ni ciyu ni iken-o ivasemašta.

Müəllim şagirdlərə sərbəst formada deməyinə imkan yaradır (dedirdir)

Göründüyü kimi, 1-ci nümunədə təhrik edilmə forması, 2ci nümunədə isə icazə verilmə (razılıq) forması göstərilib. Bununla yanaşı, növbəti nümunədə göstəriləyi kimi, təhrik edilmə müəyyən bir sosial qrupun daxilində ifadə edilir. Belə ki, icbar növ bu sosial qrupun daxilində təcəlliyin olmasından asılı olmayaraq istifadə edilir.

駅に着いたら、お電話をください。

Eki-ni tsuitara, o-denva-o kudasai.

Vağzala çatanda, zəhmət olmasa zəng edin.

係りの者を迎えに行かせますから。

Kakri-no mono-o mukae-ni ikasemasu kara. Mən qarşılamaq üçün işçimi göndərəcəm.

Əgər tabelikdə olan şəxs tabeliyində olan şəxsi təhrik edirsə, bu nitq forması, yəni, “ていませます”(te itadakimasu) istifadə edilir. Əgər hər iki şəxs eyni statusdadırsa, o zaman “てもらいます”(te moraimasu) formasından istifadə edilir.

私二部長二説明していませました。

Vataşi va buçou-ni setsumei şite itadakimašta. Bölmə Rəisi mənə izah etdi.

私は友達二説明してもらいました。

Vataşi va tomodaçi-ni setsumei şite moraimašta.

Dostum mənə başa saldı.

Buradakı 1-ci nümunədən göründüyü kimi, tabelikdə olan şəxs, tabeliyində olduğu şəxsin ona münasibətini ifadə edirsə, bu zaman felin icbar növündən istifadə edilir. Bununla yanaşı, tabelikdə olan şəxsi tabeliyində olan şəxsin ona münasibətini ifadə edərkən, istisna hal kimi, aşağıdakı nümunədə göstəriləyi qaydada felin hiss və emosiyaları ifadə edən icbar növləri istifadə edilə bilər. Məsələn: 安心する (anşin suru) sakitləşmək, 心配する(şinpai suru) narahat olmaq, がつかりする(qakkari suru) təəccüblənmək, よろこぶ(yorokobu) sevinmək, かなしむ(kanaşimu) kədərlənmək, おこる(okoru) hirsələnmək.

A.ağıdakı nümunəyə nəzər yetirək:

子供の時、体がはわくて、母を心配させました。

Kodomo-no toki, karada-qa yovakute, haha-o şinpai sasemašta.

Uşaq vaxtı, bədənim zəif olduğundan, anamı narahat etmişəm.

“ていませませんか” forması həmsöhbətin hər hansı bir işi etməsi üçün nəzakətli xahişi ifadə edir. əgər danışan şəxs qarşı tərəfin razılığını almaq istəyirsə və hərəkəti əgər özü icra edəcəysə, bu zaman “ていませませんか” formasından istifadə edilir.

コピー機の使い方を見せていませませんか。

Kopi ki-no tsukaikata-o oşiete itadakemasenka.

Kopya maşınının necə istifadə etmək lazım olduğunu izah etməzsinizki?

友達二結婚式があるので、早退させていませませんか。

Tomodaçi-no kekkonşiki-qa aru no de, soutai sasete itadakemasen ka.

Dostumun toyu olduğu üçün, mənə tez getməyi icazə verməzsinizki?

Göstərilən 1-ci nümunədə おしえる(oşieru) “izah etmək” ifadəsi həmsöhbətin hərəkətini,2-ci nümunədə olan そとする(soutai suru) “erkən buraxmaq” ifadəsi isə danışan şəxsin hərəkətini bildirir.

Ədəbiyyat:

1. Çalilbəyli O.B."Yapon dilində fellərin leksik-qrammatik kateqoriyalarının bəzi xüsusiyyətləri". Bakı, Az Atam-2007, -146 səh.
2. A. Axundov "Ümumi dilçilik". Bakı, "Şərq-Qərb", 2011, 280 səh.

- 3.
4. Kanji Look and Learn, Japan, 2009.
5. www.nihongo.aikidoka.ru
6. www.animemo.ru

Açar sözlər: *fel, icbar növ, ifadə, şəkilçi*

Ключевые слова: *глагол, побудительный залог, выражение, аффикс*

Key words: *verb, causative verbs, expression, affix*

XÜLASƏ

Məqalədə Azərbaycan dili və Uzaq Şərqi maraqlı dillərindən sayılan yapon dilinin geniş mövzularından olan felin icbar növündən (Azərbaycan dili ilə müqayisəli şəkildə) söhbət açılmışdır. Burada yapon dilində olan feilin növləri haqqında məlumat verilmiş, ancaq əsasən feilin icbar növü geniş formada işıqlandırılmışdır. Azərbaycan dili ilə müqayisədə yapon dilində feilin növləri nisbətən azlıq təkil edir. Ancaq bu heç də yapon dili qrammatikasının kasadlığına dəlalət etmir. Sadəcə hər bir dildə olduğu kimi, yapon dilinin də özünün spesifik dil qaydaları mövcuddur. Yəni bir qayda müxtəlif dillərdə müxtəlif cür özünü büruzə verir. Məqalədə geniş və aydın formada feilin icbar növündüzəlmə qaydaları, onların işlənmə yerləri göstərilmişdir. Həmçinin Azərbaycan dili ilə aydın formada verilən müqayisəli izah məqalənin daha anlaşılıqlı olmasına zəmin yaradır. Hər iki dilin oxşar cəhətləri olduğu kimi, fərqli cəhətləri də mövcuddur. Çətin dil olmasına baxmayaraq, Yaponiyanın özünəməxsus müsbət keyfiyyətlərinin üstünlük təşkil etməsi bu ölkənin dilini də yaxından öyrənilməsinə böyük həvəs yaradır.

РЕЗЮМЕ

В статье обсуждается принудительный залог глагола Азербайджанского и Японского Языка. Здесь говорится о формах глагола на японском языке, в особенности о принудительном залоге глагола. В Японском языке глаголов меньше, чем в Азербайджанском языке. Но это не значит, что грамматика Японского языка скудная. Как и в любом другом языке, в Японском языке тоже есть свои специфические правила грамматики. В статье обсуждается принудительный залог глагола и места его использования. Сравнительное объяснение Японского языка с Азербайджанским, помогает понимать статью ещё лучше. У этих двух языков есть схожие и разные стороны. Не смотря на то, что Японский язык довольно сложный, положительные стороны Японии поражают интерес к изучению этого языка.

SUMMARY

In this article, causative verbs will be mentioned in both Azerbaijani and one of the interesting languages of Far East, Japanese. There will be an information about all forms of verb, however causative form of verb will be enlightened in particularly. In comparison to Azerbaijani, Japanese verbs are relatively rare. Nevertheless, It does not indicate a lack of grammar in Japanese. Just like any other language, Japanese has its own specific language rules. That is, a rule manifests itself differently in different languages. This article illustrates in a broad and clear way how to change a verb to a causative verb and how it should be used in a sentence. Also, the comparative explanation given in the Azerbaijani language makes the article more understandable. Both languages have similarities as well as differences. Despite the fact that Japanese is a pretty much difficult language, the predominance of Japan's unique positive qualities makes it very interesting to study the language of this country closely.

RƏYÇİ: prof. O.B. Cəlilbəyli